

Legislatívne ukotvenie ústavnej starostlivosti o maloletých na Slovensku v 20. storočí

Frederika Vešelényiová

ÚVOD

Ústavná starostlivosť predstavuje jeden z typov náhradných rodinných vzťahov, ktorého funkciou je vytvárať alternatívu biologických rodinných vzťahov a zabezpečovať výchovu maloletých, u ktorých túto úlohu neplní práve ich biologická rodina. Na území Slovenska má ústavná starostlivosť dlhodobú tradíciu, nakoľko jej prvopočiatky možno datovať do 18. storočia. Zabezpečovanie výkonu ústavnej starostlivosti bolo v minulosti v kompetencii nielen štátu, ako je tomu v súčasnosti, ale rovnako sa na výkone inštitucionálnej starostlivosti podieľali dobročinné spolky či cirkev. V priebehu minulého storočia prešla oblasť ústavnej starostlivosti v celku turbulentnými zmenami, ktoré boli vykonávané prostredníctvom legislatívneho procesu. Výsledkom týchto procesov bola extenzívna právna úprava, analýza ktorej je obsahom príspevku. Cieľom príspevku je systematická analýza, prostredníctvom ktorej poukazujeme na najvýznamnejšie legislatívne zmeny uskutočnené v otázke ústavnej starostlivosti na Slovensku, s prihliadnutím na špecifiká príznačné pre konkrétne politické režimy, ktoré významným spôsobom vplývali aj na oblasť akou je sociálna starostlivosť o maloletých.

ÚSTAVNÁ STAROSTLIVOSŤ NA SLOVENSKU NA PRELOME STOROČÍ

Obdobie na prelome 19. a 20. storočia možno označiť za mimoriadne významné, a to aj pre oblasť vývoja právnej úpravy ústavnej starostlivosti o maloletých. Zmeny nastali najmä v záujme štátu vo vyššej miere participovať na sociálnej starostlivosti o svojich obyvateľov, a to najmä v prípade jednej z najohrozenejších skupín obyvateľstva, ktorou bezpochyby boli opustení maloletí. Na to, aby k modifikácii stavu mohlo dôjsť, bolo potrebné prijatie legislatívneho rámca, ktorý by vymedzil mieru

Abstract

Presented article portrays the development of the legislation establishing the legal regulation of institutional care for minors in Slovakia through out the 20th century. This period, marked by significant political, social and economic upheavals, brought along the need for increased protection of the rights of minors, especially minors who were placed in the care of others, replacing their biological families. The article analyses and traces the evolution of the legislative framework in the area of institutional care of minors from the period before the creation of the First Czechoslovak Republic, the period of the Slovak State, through the communist regime to the period of the fall of the aforementioned regime in 1989, leading to establishment of the Slovak Republic in 1993. Closer attention is paid to selected aspects of individual legal arrangements, effective in our territory, characteristic of specific political systems operating in Slovakia during the twentieth century.

Keywords

institutional care, minor, orphanage, evolution of legislation

Author

Mgr. Frederika Vešelényiová
Právnická fakulta Univerzity Komenského
v Bratislave
frederika.veselenyiova@flaw.uniba.sk

Cite

VEŠELÉNYIOVÁ, Frederika. Legislatívne ukotvenie ústavnej starostlivosti o maloletých na Slovensku v 20. storočí. In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 1, s. 55 – 67.

angažovanosti štátu a vytvoril základné vymedzenie distribúcie kompetencií medzi na jednej strane štátnymi orgánmi a súkromnými poskytovateľmi ústavnej starostlivosti na strane druhej.

V roku 1901 boli prijaté dva zákonné články, ktoré priniesli legislatívnu úpravu tzv. štátnych detských domovov. Prijatie zákonného článku č. VIII/1901 o štátnych detských domovoch a zákonného článku č. XXI/1901 o opatere takých, vyše sedemročných dietok, ktoré sú odkázané na všeobecnú podporu¹ predstavovalo výrazný a potrebný posun pre sociálnu starostlivosť o maloletých na našom území. V porovnaní s českými krajinami bola uhorská legislatíva v oblasti sociálnej starostlivosti o maloletých v cudzej starostlivosti v celku zastaralá. *Zatiaľ čo v Predlitavsku sa podarilo realizovať niektoré časti reforiem Jozefa II. a v dôsledku toho fungovala regionálne rozložená sieť verejných štátnych nálezcov a sirotincov, v Uhorsku sieť takýchto štátom riadených alebo financovaných ústavov absentovala.*² *Vstup uhorského štátu do oblasti starostlivosti o siroty a sociálne odkázané deti začiatkom 20. storočia, presnejšie poštátnenie starostlivosti o tzv. opustené deti do siedmich rokov veku, pokladali vtedajší odborníci a i politici i neskoršia odborná literatúra za výrazný prelom.*³

V zmysle zákonného článku č. VIII/1901 mohli byť do štátnych detských domovov umiestňované tie deti, ktoré spĺňali vekový cenzus, t. j. deti mladšie ako 7 rokov, a ktoré boli príslušným úradom vyhlásené za opustené. Problémy v aplikačnej praxi na seba nenechali dlho čakať a najzávažnejším problémom, ktorý sa stal terčom častej kritiky, bolo široké vymedzenie dôvodov, pre ktoré mohli úrady maloleté dieťa vyhlásiť za opustené. *Úskalía praxe odnímania detí sa naplno prejavili v pomerne krátkom čase aj v celkom inom kontexte: počas prvej svetovej vojny bolo od začiatku jasné, že rovnaký postup nemožno uplatňovať voči deťom narukovaných, padlých či invalidných vojakov, ale dieťa treba ponechať v biologickej rodine.*⁴ Aj na základe široko vymedzených dôvodov, na podklade ktorých mohli príslušné úrady vyhlásiť dieťa za opustené, sa kapacita štátnych detských domovov naplnila v krátkom čase a opustené deti museli byť často umiestňované do inštitucionálnej starostlivosti ďaleko od miesta svojho pôvodného bydliska, čo rovnako vyvolalo vlnu kritiky. Zákonný článok ďalej zakotvil povinnosť dohľadu nad dodržiavaním povinnej školskej dochádzky maloletých umiestnených v ústavoch. *V otázke personálu legislatíva odkazovala na predpisy vzťahujúce sa na personál zdravotníckych ústavov, ktoré sa mali použiť subsidiárne. Finančné prostriedky na zabezpečenie údržby, ošetrovania a výchovy boli zabezpečené z prostriedkov štátnej nemocenskej pokladnice.*⁵ Zriadenie štátnych detských domovov predstavovalo zlepšenie a skvalitnenie poskytovania sociálnej starostlivosti maloletým, no ani zďaleka nemožno hovoriť o dominancii štátnych inštitúcií v danej oblasti. Súkromné sirotince a dobrovoľné či cirkevné spolky naďalej pretrvali v pozícii primárnych poskytovateľov starostlivosti o mládež.

Problematiku sociálnej starostlivosti o maloletých od 7 do 15 rokov veku upravoval osobitný zákonný článok t. j. zákonný článok č. XXI/1901. Štátne detské domovy poskytovali starostlivosť maloletým, ktorých nebolo možné umiestniť do obecného alebo súkromného sirotinca a starostlivosť im nebola poskytnutá ani prostredníctvom iných aktívnych dobročinných spolkov. Inštitúcie, zabezpečujúce výchovu a sociálnu starostlivosť mládeži spadajúcej do vekového rozmedzia 7 až 15 rokov, mali predstavovať len dočasné útočisko predtým, ako boli deti umiestnené u pestúnov či osvojiteľov. Dlhodobé pôsobisko tu malo byť

¹ ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Nemanželské dieťa – relikv doby a príklad sociálnej a právnej humanizácie slovenských v slovenských právnych reáliách medzivojnového Československa. In *Historický časopis*, 2020, roč. 70, č. 2, s. 252.

² KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid et al. *"Zabrániť bahnú morálneho rozkladu": starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, 2020, s. 215.

³ KUŠNIRÁKOVÁ, ref. 2, s. 207.

⁴ KUŠNIRÁKOVÁ, ref. 2, s. 209.

⁵ Pozri § 3 písm. d) zák. čl. č. XXI/1898 o úhrade nákladov na verejné ošetrovanie nemocných.

poskytované len deťom, so špecifickými potrebami. Predstavovali teda posledný článok v schéme poskytovateľov sociálnej starostlivosti o deti opustené či osirelé.

Samotný zákonný článok sa vo svojom stručnom obsahu dotkol aj otázky vzdelávania umiestnených detí a v článku 2 apeloval na to, aby deťom, ktoré vykazovali vlohly bolo bezplatne poskytnuté vyššie vzdelanie. Pokiaľ išlo o financovanie štátnych detských domovov, finančné bremeno za starostlivosť o maloleté dieťa znášala obec, v ktorej malo dieťa trvalý pobyt. *Finančné prostriedky boli vyčleňované aj z rozpočtu ministerstva vnútra, pričom z alokovanej čiastky mohla byť ¼ rozdelená aj medzi súkromné organizácie a spolky pôsobiace v oblasti sociálnej starostlivosti o mládež. V prípade potreby mohli jednotlivé župy pristúpiť aj k vyrúbeniu dodatočnej dane, ktorá nemohla presiahnuť 1%.⁶*

Do výpočtu predpisov, upravujúcich ústavnú starostlivosť o maloletých na Slovensku na prelome storočí možno bezpochyby zaradiť aj nariadenie uhorského ministerstva vnútra č.1/1903 B.M. o ochrane opustených detí, ktoré dopĺňalo legislatívny rámec. Predmetné nariadenie zotrvalo v účinnosti až do druhej polovice dvadsiateho storočia. Zaujímavú zmenu, ktorá zasiahla do vymedzenia kompetencií, ako ich pôvodne upravilo nariadenie, vykonal zákon č.190/1939 Sl. z. o verejnej správe vnútornej. *Ten preniesol kompetencie doposiaľ v pôsobnosti krajského inšpektora nad štátnymi detskými domovmi na ministerstvo vnútra.⁷*

Rovnako ako tomu bolo pri nariadení uhorského ministerstva vnútra, aj zákonné články č. VIII a č. XXI z roku 1901 boli na území Slovenska v účinnosti až do roku 1952. K ich zrušeniu došlo prostredníctvom prijatia zákona č. 69/1952 Sb. o sociálnoprávnej ochrane mládeže, ktorý nadobudol účinnosť 1. marca 1953⁸ a simultánne zrušil účinnosť všetkých troch predmetných predpisov.

V období prvej Československej republiky, aj napriek skutočnosti, že uhorské zákonné články o štátnych detských domovoch boli v účinnosti už viac ako jednu dekádu, zostávali primárnym poskytovateľom ústavnej starostlivosti o deti a mládež súkromné nálezince.⁹ *Agenda sociálnej politiky na vrcholovej úrovni bola rozdelená do kompetencií niekoľkých ministerstiev, predovšetkým hlavného rezortného Ministerstva sociálnej pečlivosti/starostlivosti, potom Ministerstva školstva a národnej osvety a Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy, Ministerstva vnútra a Ministerstva spravodlivosti.¹⁰*

Výrazným pokrokom bola skutočnosť, že sa na území Československa začali formovať aj ústavy, ktorých základnou úlohou bolo poskytovanie starostlivosti deťom od najútlejšieho veku, tzv. dojčenské ústavy. Ako uviedol MUDr. Schneiberg, *děti byly přijímányne jen z důvodu svého osiření, ale také především z různých důvodů zdravotních, jakobyaochranapředtuberkulóznímirodiči,neprospívání,nutnostzajištěnídlouhodobéumělévýživy u nejmenšíchdětí a mnohé jiné. Dá se říci, že zdravotnický charakter dominoval.¹¹* Prvé dojčenské ústavy na území Československa vznikli už v roku 1922 a postupne ich počet narastal. Zjavná snaha zákonodarcu chrániť a napomáhať vytváraniu prostredia pre maloletých, kde by im boli

⁶ § 6 zák. čl. XXI/1901 o opatere takých, vyše sedemročných dietok, ktoré sú odkázané na všeobecnú podporu „Tieto dodatočné dane sú: pozemková daň, domová daň, daň z príjmu, daň z podnikov podliehajúcich verejnému účtovníctvu a združenia, banská daň, daň z kapitálových úrokov a renty (zák. čl. XXII /1875).“

⁷ § 13 ods. 2 zákona č. 190/1939 Sl. z. o verejnej správe vnútornej.

⁸ § 30 ods. 2 zákona č. 69/1952 Sb. o sociálnoprávnej ochrane mládeže.

⁹ „Z pripojeného zoznamu opatrovní na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi je možné rekonštruovať ich počet z roku 1919: z 238 opatrovní bolo 114 súkromných 214 štátnych (v ich rámci aj samosprávnych).“ In LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *Dieťa medzivojnového Slovenska: verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa*. Praha: Leges, 2019, s. 82.

¹⁰ Tamže, s. 90.

¹¹ SCHNEIBERG, František. *Kojenecké ústavy a detské domovy pro děti do 3 let (minulost, současnost a vývojové trendy)*. In *Zdravotněsociální služby v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do tří let věku*. [online]. Dostupné na internete: <https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_177.pdf> [cit. 2024-03-19].

zabezpečené podmienky na ich všestranný vývoj a prosperitu, sa ukázala aj vo výsledkoch legislatívneho procesu. V roku 1921 bol prijatý zákon č. 256/1921Sb. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských, ktorého základnou funkciou bolo zvýšiť mieru ochrany poskytovanú maloletým deťom do dovŕšenia štrnásteho roku života. Stručná dikcia zákona zakotvila vo svojich siedmich paragrafoch povinnosť obligatórneho súhlasu, ktorý bolo potrebné získať od príslušného orgánu predtým, ako bolo dieťa umiestnené do cudzej starostlivosti. Pre sprístupnenie týchto konaní boli všetky konania a listiny súvisiace s agendou umiestňovania maloletých do cudzej starostlivosti na základe ustanovenia §5 oslobodené od poplatkov.

Starostlivosť o opustené a osirelé deti mala byť zabezpečovaná primárne prostredníctvom príbuzných maloletých. Tento prístup bol zdôvodnený jednak záujmom na zdravom vývoji maloletých a taktiež to predstavovalo ekonomicky menšiu záťaž pre štát. Na základe štatistických dát dostupných z roku 1925 na území Slovenska pôsobilo 22¹² detských domovov a iných ústavov poskytujúcich starostlivosť o mládež osirelú a opustenú.

V intenciách právnej úpravy ústavnej starostlivosti bol významný aj vykonávací predpis zákona o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských. Vládne nariadenie č. 29/1930 Sb. ktorým sa vykonáva zákon o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských definične vymedzilo, čo bolo možné považovať za ústav. *Išlo o zariadenie, účelom ktorého bolo nahradenie nedostatku riadnej starostlivosti zo strany biologických rodičov väčšiemu počtu detí než mohol do riadnej starostlivosti prevziať pestún, najmenej však pre desať detí.*¹³ Vládne nariadenie obsahovalo výpočet podmienok, ktoré boli ústavy povinné splňať na to, aby ich činnosť bola príslušným orgánom povolená. Pred samotným začiatkom výkonu ústavnej starostlivosti bolo povinnosťou inštitúcií získať povolenie na výkon starostlivosti od príslušného krajského úradu, v ktorého obvode mal ústav sídlo. Obligatórnou náležitosťou ústavov bolo aj vytvorenie stanov, podliehajúcich schváleniu príslušného krajského úradu. Požiadavky boli kladené aj na dôkladné zabezpečenie ústavu po hospodárskej, technickej a zdravotníckej stránke, pričom ak v ústave mala pôsobiť škola, bolo potrebné i splnenie príslušných podmienok kladených právnymi predpismi upravujúcimi oblasť školstva. *Príslušný zemský úrad mal právomoc v prípade potreby udelené povolenie ústavu odňať.*¹⁴ *Na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi predmetné nariadenie nevstúpilo do účinnosti až do 1. septembra roku 1936.*¹⁵

Za potrebné na tomto mieste považujeme zmieniť aj právny predpis, na základe ktorého sa rozšíril výpočet druhov poručníctva v Československu. *Vládne nariadenie č. 40/1932 Sb. zaviedlo inštitúciu verejných poručníkov okresných starostlivostí o mládež, ktorí mali vykonávať bezprostredný dozor nad všetkými maloletými.*¹⁶

PRÁVNA ÚPRAVA ÚSTAVNEJ STAROSTLIVOSTI OD ROKU 1938

Obdobie od roku 1938 neprineslo zásadnejšie zmeny, pokiaľ išlo o legislatívny rámec ústavnej starostlivosti, no v aplikačnej praxi možno zaznamenať isté nóvum. Na Slovensku sa

¹² *Soupis zařízení sociální péče o mládež v republice Československé.* Praha: Ministerstvo sociální péče, 1925, s. 15.

¹³ § 1 ods. 3 písm. b.) vládného nariadenia č. 29/1930 Sb. ktorým sa vykonáva zákon o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských.

¹⁴ § 7 ods. 7 vládného nariadenia č. 29/193 Sb. ktorým sa vykonáva zákon o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských: „*Zemský úřad může odníti ústavu právo přijímati děti do své péče dočasně nebo trvale, jestliže ústav, ačbyl dvakrát zemským úřadem vyzván, neodstraní do stanovené lhůty podstatných závad, které vylučují dosažení jeho účelu.*“

¹⁵ Vyhláška ministra sociální péče č. 87/1936 Sb. kterou se stanoví den, jímž v zemi Slovenské a Podkarpatoruské nabude účinnosti prováděcí vládní nařízení k zákonu o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských.

¹⁶ LONGAUER, Viliam – SELICKÁ, Denisa – VANKOVÁ, Katarína. *Vybrané kapitoly zo sociálno-právnej ochrany.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 28 – 30.

starostlivosť o maloleté osirelé či opustené deti mohla vykonávať niekoľkými spôsobmi. Štátu prislúchala povinnosť poskytovania starostlivosti o tieto deti na základe zákonných článkov VIII. a XXI. z roku 1901. Ďalej sa starostlivosť pre maloletých zabezpečovala prostredníctvom dobrovoľnej starostlivosti v cirkevných sirotincoch a okresných detských domovoch. Tento schéma bol uspôsobený aj systém financovania, na základe ktorého boli dotované aj spomínané sirotince prevádzkované cirkvou a rovnako tak aj okresné detské domovy.

Okresné detské domovy predstavovali nówum v oblasti poskytovania sociálnej starostlivosti na území Slovenska a ich výskyt bolo možné detekovať až od tridsiatych rokov, pričom v tomto období zažívali svoj rozmach. V roku 1931 zriadilo bývalé Zemské ústredie pečlivosti o mládež spolu s Okresnou starostlivosťou o mládež v Banskej Bystrici prvý okresný detský domov.¹⁷ Ich aktivity boli vymedzené odlišne od štátnych detských domovov a zastávali tak významnú pozíciu v sústave výkonu ústavnej starostlivosti. Za ich financovanie nezodpovedal štát a zdroje na fungovanie boli zabezpečované prostredníctvom jednotlivých ústredí a okresných starostlivostí o mládež. Tento typ detských domovov nemal slúžiť na trvalé umiestnenie dieťaťa. Práve naopak, okresné detské domovy mali pôsobiť ako miesto dočasného umiestnenia maloletého dieťaťa predtým, než bolo dieťa umiestnené do štátnej ústavnej starostlivosti, pestúnskej starostlivosti alebo boli vyriešené problémy v biologickej rodine a dieťa sa mohlo vrátiť do rodinného prostredia.

Otázka ochrany maloletých bola pertraktovaná aj počas trvania slovenského štátu, čoho dôkazom je prijatie zákona č. 213/1941 Sl. z. o verejnej ochrane mládeže, verejnom poručenstve a úprave ochranného dozoru. Hlavnou úlohou zákona mala byť ochrana maloletých, ktorý nemali zákonného zástupcu, boli deťmi narodenými mimo manželského zväzku, či trpeli zdravotným znevýhodnením. Zákonodarca videl nedostatky doterajšej právnej úpravy najmä v roztrieštenosti právnej úpravy, načo poukazoval aj v samotnej dôvodovej správe.¹⁸ Výkon cudzej starostlivosti nad maloletým mohli vykonávať fyzické osoby (pestún) a ak to bolo potrebné, táto starostlivosť bola vykonávaná prostredníctvom ústavov, pričom o umiestnení dieťaťa do ústavnej starostlivosti rozhodoval príslušný poručenský súd.

Významnejší zásah do problematiky ústavnej starostlivosti však nastal v druhej polovici štyridsiatych rokov, a to v otázke organizácie sociálnej starostlivosti o mládež. Vyhláškou predsedu vlády¹⁹ boli k 31. decembru zrušené na území Slovenska Zemské ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave, Zemská ústredná péče o mládež na Orave a rovnako boli zrušené aj okresné starostlivosti o mládež naprieč celým Československom. Schéma, ktorá bola budovaná od počiatkov prvej Československej republiky, ktorej súčasťou bola aj ústavná starostlivosť, bola zrušená a úlohy zaniknutých orgánov boli prenesené na národné výbory.

VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY ÚSTAVNEJ STAROSTLIVOSTI V DRUHEJ POLOVICI 20. STOROČIA

Druhá polovica dvadsiateho storočia bola v československých reáliách poznačená politickou dominanciou komunistickej strany, čo sa bezpochyby podpísalo aj na podobe právnej úpravy rodinných vzťahov. Bez povšimnutia nezostali ani vzťahy nahrádzajúce biologickú rodinu, a problematika ústavnej starostlivosti bola nielen legislatívnym ukotvením, ale aj

¹⁷ STRAKA, ref. 14, s. 77.

¹⁸ Dôvodová správa k zákonu č. 213/1941 Sl. z. o verejnej ochrane mládeže, verejnom poručenstve a úprave ochranného dozoru: „Doterajšie zákony a vládne nariadenia o ochrane mládeže a o verejnom poručenstve postupom času roztrieštili a skomplikovali agendu tejto verejnej ochrany. To značne zatažilo prácu poručenského súdnictva a škodilo vlastnej starostlivosti o mládež. Je preto najvyšší čas zákonom upraviť ochranný dozor nad mládežou a nad plnoletými, odkázanými na verejnú ochranu.“

¹⁹ Vyhláška predsedu vlády č. 203/1947 Sb. o zrušení spolků uvedených v § 5, odst. 1 zákona ze dne 19. března 1947, č. 48 o organisaci péče o mládež.

samotnou aplikačnou praxou hlbkovo transformovaná. Zmenu možno vnímať jednak vo frekventovanom schvaľovaní právnych predpisov v danej spoločenskej otázke, na druhej strane i v odlišnej preferencii zákonodarcu pri stanovení postupu riešenia situácie, kedy dieťa nemalo zákonného zástupcu. V neposlednom rade markantné modifikácie boli vykonané aj v oblasti kontrolných právomocí nad výkonom inštitucionálnej starostlivosti v Československu.

Už v prvej polovici päťdesiatych rokov možno pozorovať výrazné zásahy do oblasti sociálnej starostlivosti o maloletých, ktoré mali dlhodobé následky. Zdrojom týchto zmien bol zákon č. 69/1952 Sb. o sociálnoprávnej ochrane mládeže, ktorý znamenal nielen organizačné, ale aj obsahové zmeny. Zaviedol nové označenie „sociálno-právna ochrana mládeže“ a ako jej typický obsah vytýčil výkon hromadného poručníctva a opatrovníctva, zvláštnu ochranu detí, ktoré nie sú v starostlivosti rodičov, činnosť poradnú a pomocnú a poskytovanie štátneho príspevku na úhradu osobných potrieb detí a výkon celej tejto starostlivosti zveril tzv. *Úradovniam ochrany mládeže, ktoré boli zriadené pri súdoch, a ktoré sa stali právnymi nástupcami komisií starostlivosti o mládež NV.*²⁰ Úradovne boli zriaďované pri ľudových súdoch a agendu sociálno-právnej ochrany mládeže zabezpečoval aparát zložený najmä z hromadných poručníkov, sociálnych pracovníkov a podpornú funkciu tu zohrávali dôverníci ochrany mládeže, ktorí na ustanovenie potrebovali odporúčanie okresného národného výboru. Právny predpis upravoval aj výkon ochrany nad deťmi, ktoré sa nenachádzali v starostlivosti rodičov, a to konkrétne v druhom diely predmetného zákona. Na podklade ustanovenia §9 je možné pozorovať preferenciu zákonodarcu umiestňovať maloletých, ktorých bolo potrebné zveriť do starostlivosti nahradzujúcej starostlivosť rodičov, do kolektívnej starostlivosti. Odchýlka bola prijateľná len v situáciách, ak maloleté dieťa bolo zverené rodine, ktorá vedela zabezpečiť záruku, že maloleté dieťa bude vychované k láske k ľudovodemokratickému štátu, a ktorá je kompetentná n to, aby vytvorila prostredie priaznivé po všetkých stránkach pre jeho vývoj.

Zariadeniam pre kolektívnu starostlivosť o mládež bola venovaná štvrtá časť predpisu, ktorá však poskytovala len základné rámcové vymedzenie, pretože ich bližšia úprava mala byť obsiahnutá v samostatnom predpise. Kolektívnu starostlivosť mohlo poskytovať niekoľko typov zariadení, pričom umiestnenie dieťaťa do jedného z nich záviselo od niekoľkých faktorov, no primárnym determinantom bol vek dieťaťa. Zdravotnícke ústavy boli poskytovateľom kolektívnej starostlivosti pre maloletých nie starších ako tri roky. Na druhej strane deti staršie ako tri roky boli umiestnené v detských domovoch alebo iných výchovných zariadeniach. Maloletí, ktorí dovŕšili pätnásť rokov a bola im súdom nariadená ochranná výchova boli umiestnení do výchovni dorastu, ktoré mal kompetenciu zriaďovať minister spravodlivosti. Zákon predpokladal tri možnosti, kedy zanikala ochranná výchova v ustanovení § 21, a to buď dosiahnutím účelu nariadenej ochrannej výchovy, dovŕšením plnoletosti osoby alebo dovŕšením 21 rokov, ak súd chovancovi predĺžil výkon ochrannej výchovy.

Prvá novelizácia zákona prebehla už v roku 1955 a od 1. januára 1956 pozorujeme zmeny aj v oblasti ústavnej starostlivosti. Tie sa prejavili najmä v rozšírení výpočtu zariadení, ktoré vykonávali ochrannú výchovu. *Miestom výkonu ochrannej výchovy v prípade maloletých detí, ktoré ešte nedokončili základné všeobecné školské vzdelanie, sú detské domovy so zvýšenou výchovnou starostlivosťou, prípadne, ak to vyžaduje duševný alebo telesný stav dieťaťa, iné výchovné zariadenia.*²¹ Kritérium veku, ako základný determinant toho, kde bude dieťa umiestnené je novelou nahradený, a to kritériom dokončenia základného všeobecného školského vzdelania. Zatiaľ čo pred novelizáciou kompetencie prislúchali ministromi spravodlivosti, novoprijaté znenie túto agendu presunulo do výlučnej právomoci ministerstva

²⁰ DVORAN, Emil. *Sociálno-právna ochrana detí a mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1972, s. 13.

²¹ § 4 ods. 1 zákonného opatrenia predsedníctva Národného zhromaždenia č. 58/1955 Sb. o detských príspevkoch a ochrannej výchove.

školstva, pričom faktickú kontrolu nad zariadeniami mali vykonávať krajské národné výbory, resp. ich výkonné orgány. Dôvodom na zmenu v otázke kompetencií bola dvojkoľajnosť vznikajúca v praxi, na čo poukazuje aj dôvodová správa²² k predmetnému zákonu. Priklonenie sa k zjednoteniu kompetencií pod záštitou ministerstva školstva bolo podmienené skutočnosťou, že inštitúcie majú plniť najmä úlohy výchovné, a preto sa práve takéto usporiadanie vzťahov zdalo ako to najefektívnejšie. Výraznou zmenou pre maloletých, ktorým bola nariadená ochranná výchova, bolo skrátenie maximálnej dĺžky trvania ochrannej výchovy z dvadsaťjeden na devätnásť rokov.

Snaha posilniť výchovnú, organizátorskú a preventívnu úlohu orgánov starostlivosti o mládež viedla k tomu, že k 1. januáru 1957 bolo vykonávanie starostlivosti o mládež prenesené opäť na národné výbory vládnym nariadením č. 73/1956 Sb.²³ Predmetné nariadenie prenieslo na výkonné orgány okresných národných výborov právomoci doposiaľ v kompetencii úradovní ochrany mládeže, do ktorých spadala oblasť verejného poručníctva a ochrany detí, ktoré neboli v starostlivosti rodičov. Jediná oblasť, v ktorej neboli právomoci prenesené na národné výbory, bola ochrana mládeže v styku s cudzinou, kde oprávneným orgánom na konanie bolo ústredie pre medzinárodnú právnu ochranu mládeže. Prácu okresných národných výborov riadili a dozor nad nimi vykonávali výkonné orgány krajských národných výborov, pričom ústredná kontrola spadala do kompetencie ministerstva školstva a kultúry.

Šesťdesiate roky nezanechali agendu rodinného práva bez aktualizácie. Už samotná ústava z roku 1960,²⁴ ako najvyšší zákon Československej socialistickej republiky zakotvovala práva detí, ktorým bola garantovaná ústavnoprávna ochrana. *Najvyšší zákonný predpis štátu garantoval maloletým právo na vzdelanie a zakotvoval aj ústavou garantovanú ochranu rodiny. K veľmi vážnym zásadám zakotveným v ústave je rovnosť detí bez ohľadu na ich pôvod.*²⁵

Rodinné právo bolo podrobené rekodifikačným procesom, výsledkom čoho bol v roku 1963 prijatý nový kódex rodinného práva,²⁶ ktorý nahradil zákon o rodinnom práve a rovnako zrušil aj zákon o sociálnoprávnej ochrane mládeže. *Socialistické zriadenie odmietalo participáciu dobročinných spolkov na výchove a starostlivosti o maloletých.*²⁷ Títo poskytovatelia sociálnej starostlivosti boli eliminovaní a absolútnu kontrolu nad starostlivosťou o maloletých prevzal na seba štát. Ako vyplývalo z dôvodovej správy novoprijatého zákona, československá spoločnosť prešla od roku 1949 turbulentným vývojom a vtedajší zákon o rodine neodzrkadľoval potreby socialistickej spoločnosti. *Nová úprava kládla dôraz na vymedzenie miery, ktorou sa mala spoločnosť podieľať na výchove mládeže, pričom túto úlohu mali zastat' najmä národné výbory.*²⁸ Agenda zákona o sociálnoprávnej ochrane mládeže bola preto priamo subsumovaná do znenia nového právneho predpisu. Výpočet opatrení, ktoré boli v kompetencii národných výborov bolo možné nájsť v ustanovení § 43 a patrila sem právomoc národných výborov maloletého napomenúť, nariadiť dohľad nad maloletým či možnosť uložiť maloletému obmedzenie. Vyššie uvedené opatrenia mohol vykonať nielen národný výbor ale aj samotný súd, pričom právomoc

²² Dôvodová správa k zákonu č. 69/1952 Sb. o sociálnoprávnej ochrane mládeže: „Následkem toho dochází v uvedených ústavách k tomu stavu, že zaměstnanci vlastní výchovny dorostu, v čele s ředitelem výchovny, podléhají ministerstvu spravedlnosti, kdežto zaměstnanci školy, zřízené ve výchovně dorostu, v čele s ředitelem školy, podléhají ministerstvu školství.“

²³ DVORAN, ref. 18, s. 13.

²⁴ Zákon č. 100/1960 Sb. Ústava Československej socialistickej republiky.

²⁵ VOJČÍK, Peter. *Právna výchova a právna ochrana detí a mládeže*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 1980, s. 69.

²⁶ Zákon č. 94/1963 Sb. o rodine.

²⁷ „Odstránila sa meštiackym snobizmom motivovaná a ľudskú dôstojnosť urážajúca charitatívna almužná pomoc z minulosti a starostlivosť o deti prevzal štát.“ In VOJČÍK, ref. 25, s. 67.

²⁸ Dôvodová správa k zákonu č. 94/1963 Sb. zákon o rodine: „Těmto lidový orgánů mstátní moci a správy sedává právo činit vhodná výchovná opatření, která dosud mohl provádět jen soud. Ukázalo se totiž účelným využít přispůsobení na výchovu dětí širokých možností jak aktivu, tak funkcionářů a pracovníků národních výborů.“

meniť alebo zrušovať opatrenia mal len orgán, ktorý ich maloletému uložil. Najprísnejším opatrením bolo nariadenie ústavnej výchovy. Tú mohol nariadiť súd na základe ustanovenia § 45 ods. 2 v prípade, ak bola výchova dieťaťa vážne narušená a iné menej invazívne opatrenia nedocielili nápravu stavu.²⁹ Do ústavnej výchovy bolo možné maloletého umiestniť aj na základe rozhodnutia národného výboru, avšak len v prípade naliehavých dôvodov, o čom mal národný výbor vzápätí povinnosť upovedomiť súd, ktorý o umiestnení následne konal a rozhodol.

Pri problematike nariadenia ochrannej výchovy, ktorá predstavovala ďalšiu formu ústavnej starostlivosti, je dôležité poznamenať, že tá mohla byť nariadená len na základe trestného zákona. Jediným prípadom, kedy ochranná výchova mohla byť nariadená v civilnom konaní bola situácia, ak išlo o osobu maloletého do 15 rokov, a to na základe § 86 Trestného zákona.³⁰

*Sociálna starostlivosť a sociálno-právna ochrana detí, mládeže a rodiny bola aj v období normalizácie výraznou mierou riadená a podporovaná národnými výbormi, ktorých činnosť upravovalo Vládne nariadenie č. 59/1964 Sb. o úlohách národných výborov v starostlivosti o deti a mládež.*³¹ Vládne nariadenie ako primárnu úlohu národných výborov vytýčilo zabezpečenie dostatočnej starostlivosti pre zdravý telesný a duševný rozvoj mládeže. Pokiaľ išlo o výkon ústavnej starostlivosti, miestne národné výbory mali len minimálne kompetencie. Ich povinnosťou bolo na základe ustanovenia § 6 písm. f.) upovedomovať okresné národné výbory o potrebe umiestnenia maloletého dieťaťa do starostlivosti nahradzujúcej rodinnú výchovu a na základe písm. g.) vyššie uvedeného ustanovenia mali spolupôsobiť pri výkone ochranných alebo výchovných opatrení, pričom o svojej činnosti podávali okresným národným výborom správu jedenkrát ročne. Väčší okruh právomocí zákonodarca priznával okresným národným výborom, ktoré nielenže navrhovali súdu nariadenie ústavnej či ochrannej výchovy, ale taktiež boli sprostredkovateľom umiestnenia detí do výchovy nahradzujúcej výchovu rodičov a podľa okolností zariadení kolektívnej výchovy.³² Okresné národné výbory mohli nielen navrhovať nariadenie ústavnej výchovy, rovnako tak mali možnosť v prípade naplnenia podmienok navrhnúť príslušnému súdu aj jej zrušenie. Na to, aby boli riadne vykonávané úlohy v oblasti starostlivosti o deti, boli zriaďované samostatné komisie, tzv. komisie starostlivosti o deti, ktoré spravidla mali poverenie na navrhovanie nariadenia ústavnej alebo ochrannej výchovy príslušnému súdu. Okresným národným výborom bola nariadením zakotvená aj povinnosť, a to na vyplácanie príspevku na výživu.³³ Ústavná či ochranná výchova sa uskutočňovala primárne v zariadeniach spadajúcich do pôsobnosti ministerstva školstva a kultúry. Avšak, v prípade, ak to zdravotný alebo duševný stav maloletého neumožňoval, bolo dieťa umiestnené do zariadení v správe ministerstva zdravotníctva alebo štátneho úradu sociálneho zabezpečenia.

²⁹ Dôvodová správa k zákonu č. 94/1963 Sb. zákon o rodine: „*To znamená, že ústavní výchovu nařídí soud u nezletilých, jejichž nedostatky pramení z nedostatků rodinné výchovy, nebo tam, kde je nezletilý v dosavadním prostředí ohrožen jak po stránce tělesného, tak i mravního vývoje.*“

³⁰ § 86 zákona č. 140/1961 Sb. Trestný zákon: „*Ak spáchala osoba, ktorá dovŕšila dvanásť rok svojho veku a je mladšia ako pätnásť rokov, niektorý čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti dovoľuje uložiť trest smrti, súd jej uloží v občianskoprávnom konaní ochrannú výchovu; súd tak môže urobiť aj vtedy, keď je to potrebné na zabezpečenie riadnej výchovy osoby mladšej ako pätnásť rokov, ktorá spáchala čin, ktorý by ináč bol trestným činom.*“

³¹ ŠUHAIJOVÁ, Ivana. Sociálna starostlivosť a sociálno-právna ochrana detí a mladistvých v legislatívnom ukotvení po roku 1968. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Typi, 2018, s. 3 – 12.

³² § 10 ods.1 písm. d.) vládne nariadenie č. 59/1964 Sb. o úlohách národných výborov pri starostlivosti o deti.

³³ § 19 ods. 1 vládneho nariadenia č. 59/1964 Sb. o úlohách národných výborov pri starostlivosti o deti: „*Deťom, o ktoré nie je inak náležite postarané, najmä osobami, ktoré voči nim majú vyživovaciu povinnosť, alebo zariadeniami kolektívnej výchovy a ktoré nemajú vlastný postačujúci príjem alebo majetok, poskytujú okresné národné výbory pravidelný príspevok na výživu v mesačnej výške až do 300,- Kčs.*“

Legislatíva šesťdesiatych rokov sa dotkla aj problematiky ústavnej starostlivosti o deti do troch rokov veku. Základné vymedzenie inštitúcií, ktoré boli oprávnené poskytovať sociálnu starostlivosť najmladšej skupine detí, bolo obsiahnuté v ustanovení § 38 zákona o starostlivosti o zdravie ľudu.³⁴ Zákonodarca tu subsumoval tri typy zariadení, a to dojčenské ústavy, detské domovy a jasle. Základnou funkciou mala byť starostlivosť o to, aby boli deťom zabezpečené podmienky pre ich všestranný rozvoj, pričom podrobnejšiu úpravu poskytovala vyhláška ministerstva zdravotníctva³⁵ z toho istého roku. Dojčenské ústavy³⁶ boli na základe vyššie uvedenej vyhlášky určené na poskytovanie ústavnej starostlivosti deťom spravidla do jedného roka, a to novorodencom, prípadne nezrelým dojčatám, *ktorých vývoj je ohrozený vrodenou slabosťou, vrodenými chybami alebo nesprávnou výživou, a deťom, ktorým nemožno zabezpečiť riadnu starostlivosť v rodinnom prostredí.*³⁷ Potom ako dieťa dovŕšilo jeden rok života, bolo premiestnené do detského domova,³⁸ kde zotrvalo do dovŕšenia troch rokov. Právne predpisy predpokladali aj možnosť vzniku detského domova splynutím dojčenského ústavu a detského domova. Túto skutočnosť bolo možné vnímať pozitívne, a to hlavne so zreteľom na negatívne dopady, súvisiace s premiestňovaním maloletých v tak útlom veku, ktoré malo vplyv na ich psychický vývoj. Aj napriek tejto skutočnosti bola schéma zariadení poskytujúcich ústavnú starostlivosť podrobená kritike, a to najmä z kruhov odbornej verejnosti v oblasti vzdelávania a pediatrie, ktorá poukazovala na negatívne následky premiestňovania detí aj vo veku troch rokov.

PRÁVNA ÚPRAVA ÚSTAVNEJ STAROSTLIVOSTI KONCOM 20. STOROČIA

Legislatívna úprava ústavnej starostlivosti bola opäť výrazne aktualizovaná na konci sedemdesiatych rokov, a to prostredníctvom zákona z 27. júna 1978 o školských zariadeniach.³⁹ Štvrtý diel predmetného zákona bol venovaný školským zariadeniam na výkon ústavnej výchovy a ochrannej výchovy, pričom tieto zariadenia diferencoval do troch základných kategórií na detské domovy, osobitné výchovné zariadenia a v neposlednom rade diagnostické ústavy. Detský domov zákon definoval ako *internátne výchovné zariadenie na výkon ústavnej výchovy mládeže.*⁴⁰ V prípade, ak bolo dôvodné predpokladať, že umiestnenie maloletého do ústavnej starostlivosti bude dlhodobé, mal byť maloletý umiestnený v detskom domove tzv. rodinného typu. Na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy, ktorá videla zaradenie dieťaťa do ústavnej starostlivosti ako primárne riešenie zabezpečenia sociálnej starostlivosti o dieťa, v zákone o školských zariadeniach zákonodarca explicitne preferoval postup, aby pokiaľ to bolo možné, boli využité primárne iné formy náhradnej starostlivosti a ústavná starostlivosť predstavovala poslednú alternatívu. Zákon o školských zariadeniach sprostredkoval len základné rámcové ukotvenie jednotlivých typov zariadení ústavnej výchovy, podrobnejšia úprava prišla o dva roky

³⁴ § 38 zákona č. 2/1966 Sb. o starostlivosti o zdravie ľudu.

³⁵ Vyhláška Ministerstva zdravotníctva č. 43/1966 Sb. o sústave zdravotníckych zariadení.

³⁶ „V týchto dojčenských ústavoch sa činnosť pracovníkov zameriava na: zdravotnú starostlivosť, výchovnú činnosť a sociálnu starostlivosť.“ In VOJČÍK, ref. 25, s. 49.

³⁷ § 23 ods. 1 vyhlášky Ministerstva zdravotníctva č. 43/1966 Sb. o sústave zdravotníckych zariadení.

³⁸ „Detské domovy pre deti do troch rokov sú organizačne začlenené do okresných ústavov národného zdravia. V týchto domovoch sa poskytuje stála zdravotná a výchovná starostlivosť všetkým deťom, ktoré to z dôvodov, ktoré sme niekolkokrát rozvážali potrebujú.“ In VOJČÍK, ref. 25, s. 50.

³⁹ Zákon č. 78/1978 Sb. o školských zariadeniach.

⁴⁰ § 24 ods. 1 zákona č. 78/1978 Sb. o školských zariadeniach: „Detský domov je internátne výchovné zariadenie na výkon ústavnej výchovy mládeže; zabezpečuje výchovnú, hmotnú a sociálnu starostlivosť o mládež .s normálnym duševným vývojom, ktorú zo závažných dôvodov nemožno vychovávať vo vlastnej rodine a nemôže byť osvojená alebo umiestnená v inej forme náhradnej rodinnej starostlivosti.“

neskôr v podobe vyhlášky ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky.⁴¹ Tá rozoznávala detské domovy internátneho a rodinného typu, do ktorých mohli byť umiestňované deti od troch rokov veku až do dovŕšenia osemnásteho roku a v prípade, že sa osoba pripravovala na povolanie, do konca tejto prípravy. *Do zariadení sa neprijímala mládež s duševnými alebo prenosnými chorobami, ani s inými chorobami v akútnom štádiu, a deti a mládež, ktorým je uložené karanténne opatrenie.*⁴² Od vyššie uvedeného bolo možné sa odchýliť a do detského domova prijať aj dieťa s mentálnym postihnutím v prípade, že v detskom domove bol umiestnený súrodeneц maloletého a zabezpečila sa dochádzka dieťaťa do osobitnej školy v sídle detského domova.

Povinnosťou zariadenia na výkon ústavnej výchovy bolo zabezpečiť pre maloletých ubytovanie a zaopatrenie vrátane ošatenia. Maloletým od 6 do 15 rokov, ktorí nemali svoj príjem, sa poskytovalo vreckové. Výška bola určovaná individuálne na základe rozhodnutia riaditeľov jednotlivých detských domovov. Na výchove sa mala aktívne podieľať aj občianska spoločnosť a na tento účel boli zriaďované združenia priateľov detského domova,⁴³ pričom je potrebné poznamenať, že ich kompetencie boli vymedzené v celku vágne.

Druhým špecifickým typom zariadení na výkon ústavnej starostlivosti o maloletých boli osobitné výchovné zariadenia. Samotná vyhláška tieto zariadenia ďalej diferencuje, a to na základe dvoch kritérií. Prvým kritériom bol vek maloletého, ktorého bolo potrebné do zariadenia umiestniť. Zákonodarca na základe vyššie uvedeného kritéria rozoznával spolu 5 typov zariadení, ktoré taxatívne vymenoval v § 3 ods. 2.⁴⁴ Druhým determinantom bol stupeň obtiažnosti výchovy, na základe čoho bolo možné výchovné zariadenia rozčleniť do troch skupín, a to na detský výchovný ústav a výchovný ústav pre mládež, detský výchovný ústav so zvýšenou výchovnou starostlivosťou a v neposlednom rade výchovný ústav pre mládež ochranný.

Detský výchovný ústav slúžil na výkon nariadenej ústavnej alebo ochrannej výchovy pre ťažko vychovateľnú mládež, ktorá nemala absolvovanú povinnú školskú dochádzku, a to už či na základnej škole alebo v škole osobitnej. V zariadení boli maloletí rozdeľovaní do výchovných skupín pričom, ak nešlo o nariadením stanovenú *výnimku*,⁴⁵ v jednej výchovnej skupine sa nachádzalo pätnásť detí. Ako sme vyššie uviedli, zákonodarca rozoznával aj výchovný ústav pre mládež, kde jedinou odlišnou podmienkou oproti detskému výchovnému ústavu bola skutočnosť, že do neho bola umiestňovaná mládež, ktorá ukončila povinnú školskú dochádzku. Vyhláška pripúšťala aj jednotnú správu pre detský výchovný ústav a výchovný ústav pre mládež, na základe čoho mohli tieto dve ustanovizne fungovať ako jeden celok.

Detský výchovný ústav so zvýšenou výchovnou starostlivosťou predstavoval druhú skupinu interného delenia osobitných výchovných zariadení. Do tejto skupiny zariadení boli umiestňovaní maloletí, u ktorých sa vyšetrením preukázal vyšší stupeň obtiažnosti pri výchove.

⁴¹ Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky č. 119/1980 Sb. o výkone ústavnej výchovy a ochrannej výchovy v školských výchovných zariadeniach.

⁴² § 16 ods. 1 vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky č. 119/1980 Sb. o výkone ústavnej výchovy a ochrannej výchovy v školských výchovných zariadeniach.

⁴³ § 15 vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky č. 119/1980 Sb. o výkone ústavnej výchovy a ochrannej výchovy v školských výchovných zariadeniach: *„Združenie priateľov pri detskom domove a poradný zbor poskytujú riaditeľom všestrannú pomoc pri zabezpečovaní podmienok pre výchovu mládeže v zariadeniach.“*

⁴⁴ § 3 ods. 2 vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky č. 119/1980 Sb. o výkone ústavnej výchovy a ochrannej výchovy v školských výchovných zariadeniach: *„Diferencovalo osobitné výchovné zariadenia na základe veku na detské výchovné ústavy, výchovné ústavy pre mládež, výchovné ústavy pre deti a mládež, detské diagnostické ústavy a diagnostické ústavy pre mládež.“*

⁴⁵ § 4 ods. 2 vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky č. 119/1970 Sb. o výkone ústavnej výchovy a ochrannej výchovy v školských výchovných zariadeniach: *„Výnimočne možno na prechodný čas so súhlasom národného výboru, ktorý zariadenie odborne vedie, zaradiť do výchovnej skupiny dvanásť maloletých a do výchovnej skupiny pre mentálne postihnutú mládež desať maloletých.“*

Rozdiel okrem miery náročnosti výchovy bolo možné pozorovať v nižšom počte detí, ktorý zákonodarca predpokladal pre jednotlivé výchovné skupiny. Na vytvorenie skupiny postačovalo dvanásť detí a v prípade, že národný výbor, ktorý zariadenie odborne viedol udelil súhlas, mohol byť tento počet znížený na desať osôb.

Posledným druhom osobitného výchovného zariadenia, ktorý vyhláška vymedzovala na základe stupňa obtiažnosti výchovy, bol výchovný ústav pre mládež–ochranný, definovaný ako *zariadenie s prísnyim výchovným režimom pre ťažko vychovateľnú mládež s uloženou ochrannou výchovou, pre recidivistov a pre ťažko vychovateľnú mládež s opakovanými útekmi zo zariadení*.⁴⁶

Posledným druhom školských zariadení, v ktorých sa mohla vykonávať ústavná a ochranná výchova maloletých, boli diagnostické ústavy. Ustanovenie § 29 ods. 1 zákona o školských zariadeniach vymedzilo diagnostické ústavy ako internátne výchovné zariadenia, ktoré *komplexne vyšetrujú z hľadiska psychologického a pedagogického mládež s nariadenou ústavnou výchovou alebo uloženou ochrannou výchovou alebo mládež, o umiestnení ktorej do výchovného zariadenia rozhodol predbežným opatrením národný výbor, prípadne mládež, o umiestnenie ktorej do výchovného zariadenia požiadali národný výbor zákonní zástupcovia, a sprostredkujú jej zdravotné vyšetrenie*.⁴⁷ Vekové kritérium zohrávalo úlohu aj pri tomto type inštitúcií a samotné právne predpisy rozlišovali detské diagnostické ústavy a diagnostické ústavy pre mládež. Zaujímavosťou je, že do týchto ustanovizní bola na diagnostiku umiestňovaná mládež, ktorá bola zadržaná pri úteku, a to či už od zákonných zástupcov alebo zo zariadení, zodpovedajúcich za ich výchovu. Diagnostické ústavy sa tak dostávali do pozície poskytovateľov výchovnej starostlivosti, avšak tento stav mal trvať len dočasne. Za hlavnú úlohu ústavov bol považovaný výkon komplexného vyšetrenia na základe, ktorého malo byť možné adekvátne nastavenie starostlivosti o jednotlivých maloletých, pričom vyhláška predpokladala spravidla osemtyždňovú dĺžku trvania vyšetrení.

VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY PO ROKU 1989

Udalosti roku 1989 boli bezpochyby príčinou mnohých legislatívnych zmien, a to naprieč celým právnym poriadkom. Počiatky procesov, vedúcich k transformácii podoby náhradnej rodinnej starostlivosti boli zahájené už v roku 1993. Výsledkom bolo prijatie nového zákona o školských zariadeniach,⁴⁸ ktorý nahradil svojho predchodcu z roku 1978. Ním sa začala skutočná slovenská „odluka“ od československej náhradnej starostlivosti. V zmysle novej legislatívy sa rozdelili *špeciálne výchovné zariadenia na zariadenia výchovnej prevencie a zariadenia náhradnej výchovy*.⁴⁹

Starostlivosť o deti žijúce mimo biologickej rodiny bola naďalej na Slovensku riadená tromi rezortmi. Starostlivosť o najmenšie deti do veku troch rokov spadala do pôsobnosti ministerstva zdravotníctva a bola vykonávaná prostredníctvom dojčenských ústavov a detských domovov. Následne agendu starostlivosti o maloletých až do dovŕšenia ich dospelosti spadala do kompetencie ministerstva školstva. V neposlednom rade ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny malo pôsobnosť pri organizácii o náhradnej osobnej starostlivosti a rovnako tak starostlivosť v ústavoch sociálnej starostlivosti o deti ťažko zdravotne postihnuté.

⁴⁶ § 8 ods. 1 vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky č. 119/1970 Sb. o výkone ústavnej výchovy a ochranné výchovy v školských výchovných zariadeniach.

⁴⁷ § 29 ods. 1 zákona č. 78/1978 Sb. o školských zariadeniach.

⁴⁸ Zákon č. 279/1993 Z. z. o školských zariadeniach.

⁴⁹ ŠKOVIERA, Albín. Transformácia náhradnej starostlivosti na Slovensku. Proklamácia a realita. In *Sociální pedagogika*. [online]. Dostupné na internete: <https://soced.cz/wp-content/uploads/2015/11/STUDIE_Transform%C3%A1cia-n%C3%A1hradnej-starostlivosti-na-Slovensku.....pdf> [cit. 2024-04-20].

Trojdelenie právomocí a roztrieštený právny stav pretrval až do roku 1996, kedy sa dovedajšia systematizácia začala postupne modifikovať. Výsledkom zmien bola koncentrácia agendy pod jedným rezortom, a to ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny na základe zákona č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy.⁵⁰

ZÁVER

Dvadsiate storočie je bezpochyby možno označovať za prelomové obdobie vývoja ústavnej starostlivosti o maloletých na území Slovenska. Bol to čas veľkých spoločenských a socioekonomických zmien, s ktorými sa politické garnitúry museli aj prostredníctvom legislatívnej tvorby vysporiadať. Oblasť rodinného práva a konkrétne otázky ústavnej starostlivosti boli, ako sme už demonštrovali v našom príspevku, pertraktovanými témami naprieč všetkými politickými režimami.

Potreba silnejšieho legislatívneho ukotvenia inštitucionálnej starostlivosti o maloletých pramenila hneď z niekoľkých dôvodov. Na začiatku minulého storočia išlo o snahu vytvorenia základov sociálneho štátu, čo sa rýchlo pretransformovalo na potrebu riešenia masívneho nárastu počtu osirelých detí z dôvodu svetového konfliktu, pričom po jeho skončení nezaujala potreba funkčnej sústavy ústavnej starostlivosti.

Cieľom nášho príspevku bolo poukázať na najzásadnejšie vývojové štádia, ktorými ústavná starostlivosť prechádzala v minulom storočí. Evolúciu ústavnej starostlivosti je možné vnímať v niekoľkých oblastiach. Jedným hľadiskom je okruh poskytovateľom ústavnej starostlivosti. Ten, ako sme v článku načrtli, sa na Slovensku výrazne menil. Zatiaľ čo sa obdobie prvej polovice dvadsiateho storočia nieslo v znamení dominancie dobrovoľných (neštátnych) poskytovateľov inštitucionálnej starostlivosti, druhá polovica storočia k výkonu predmetnej činnosti pristupovala so snahou, aby primárne zabezpečovanie výchovy maloletých bolo v kompetencii štátu. Druhú sféru vývoja právnej úpravy možno badať vo vymedzeniach orgánov, príslušných na výkon dohľadu nad inštitúciami poskytujúcimi a zabezpečujúcimi aktívny výkon ústavnej starostlivosti. V tomto ohľade je možné vnímať vývoj kontrolných orgánov, a to od poručenskej vrchnosti, zemského úradu starostlivosti o mládež, úradovní ochrany mládeže až po obdobie, kedy kontrolu nad ústavmi vykonávali príslušné národné výbory. Treťou oblasťou, pri pozorovaní ktorej nemožno popierať vývoj, je oblasť systematizácie a štrukturalizácie schémy ústavnej starostlivosti na Slovensku. Najmä v druhej polovici dvadsiateho storočia možno zaznamenať rozširovanie legislatívy o nové typy zariadení, ktoré mali oprávnenia na výkon ústavnej starostlivosti, a to najmä v ohľade ústavnej starostlivosti o maloletých so zdravotným znevýhodnením.

Minulé storočie bolo kľúčovým časovým úsekom pre rozvoj a prehĺbenie legislatívneho ukotvenia ústavnej starostlivosti na Slovensku. Na jeho základoch je budovaná ústavná starostlivosť o maloletých do súčasnosti a reminiscencie z už historických právnych úprav je možno v našom právnom poriadku nachádzať až dodnes.

---

⁵⁰ Pozri aj Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci.

Recenzie